

вновь из-за шантажа вынужден был работать на русских, являясь одновременно французским агентом. Позднее еще один знакомец Кона, Джон Кэллем – идейный вождь «нового американского движения в литературе и живописи, известного под названием «революционный абстенционизм» [2, 269], окажется агентом ЦРУ и спасет по контрприказу его жизнь. В конце концов, сам Кон задается вопросом, есть ли на Таити «хоть один человек, который еще не стал шпионом?» [2, 257]. Несмотря на пародийный характер «шпионских» сцен, следует отметить, что в них, как и в романе в целом, парадоксально прослеживается проблема идентичности: отказ, по разным причинам, от самого себя в конце концов приводит к действительной ее потере.

Подводя итоги, можно отметить, что к «Повинной голове» с полным правом применимы слова Р. Гари о его романе «Чародей»: «Моей задачей было переложить на «язык романа» персонаж *пикаро*, таким, как я представил его в моем эссе о романе «В защиту Сганареля»» [1, 339]. С этой задачей писатель справился, продемонстрировав жизнеспособность жанра пикарески, возможность его функционирования в литературе XX века благодаря обогащению элементами иных жанровых образований и использованию новых средств изобразительности. Сделанные в работе наблюдения могут стать основой для дальнейшего изучения трансформации в творчестве Р. Гари этого жанра на материале всех романов цикла «Брат Океан».

Список використаних джерел

1. Гари Р. Ночь будет спокойной / Р. Гари. – М. : Астрель: Corpus, 2011. – 480 с.
2. Гари Р. Повинная голова / Р. Гари. – СПб. : Азбука-Аттикус, 2013. – 320 с.
3. Молоткова В. Б. Смех как оружие. «Пляска Чингиз-Хаима» Р. Гари [Электронный ресурс] / В. Б. Молоткова. – Режим доступа: <http://natapa.msk.ru/sborniki-pod-redaktsiey-n-t-pahsaryan/smeh-kak-oruzhie-plyaska-chingiz-haima-r-gari.html>
4. Пискунова С. Плутовской роман [Электронный ресурс] / С. Пискунова. – Режим доступа: <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/articles/piskunova-plutovskoj-roman.htm>
5. Шевякова Э. Н. Современная французская проза рубежа веков: модификация романной формы: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец.: 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» / Э. Н. Шевякова. – Москва, 2009. – 32 с.
6. Boisen J. Un *picaresque* métaphysique. Romain Gary et l'art du roman / J. Boisen. – Odense: Odense University Press, 1996. – 353 p.

Summary. This article investigates the art adoption of the *picaresque's* genre by R. Gary, French writer of the XX-th century, based on his novel “La Tête coupable”. The novel is discussed from the point of view of implementing in it traditions of the genre and type of hero and the writer's innovations. The analysis is carried out considering a common historical and literary context, as well as the creativity of Gary.

Key words: tradition, *picaresque*, *picaresque*, Gary, parody.

УДК 811.111'42:821.111(73)

I.A. Свідер

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню емотивності у тексті. Описано основні аспекти емотивного тексту, його структуру та властивості. Автор розглядає емотивність у тісному зв'язку із психологією, як лінгвістичний корелят психологічної категорії емоційності.

Ключові слова: емотивність, текст, емотема, емотивний фон, емотивна тональність.

Протягом довгого часу науковці вважали речення найвищою одиницею мови та мовлення. Та згодом стало очевидно, що вивчення синтаксису речень, які розглядаються окремо від контексту, можна вважати застарілою методикою. Цю думку поділяє і Е. Werlich, стверджуючи: «Текст – це розширена структура синтаксичних одиниць, таких як слова, групи, речення і текстові одиниці, позначені зв'язністю елементів та завершеністю...» [13, 23].

Такої ж думки дотримується і В. Д. Шинкарук, запевняючи, що «у зв'язному мовленні речення виступає досить часто не самостійною комунікаційною одиницею, а лише частиною більшого синтаксичного цілого (тексту) і набуває додаткових функцій, а саме тих, які сигналізують про його неізолюваність» [11, 4]. М. Halliday та R Hasan запропонували таке визначення тексту: «термін, що використовується у лінгвістиці для позначення усного чи письмового уривку будь-»

якої довжини, який утворює єдине ціле <...>. Текст – це одиниця мови, яка використовується. Він не є граматичною одиницею, як підрядне речення чи просто речення, і не визначається розміром <...>. Найкраще текст охарактеризувати як синтаксичну одиницю не форми, а значення» [12, 1-2].

Із визнанням тексту найвищим рівнем мовної системи виникає така галузь мовознавства як лінгвістика тексту, яка набуває все більшого розвитку. Лінгвістика тексту – напрям лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язного тексту і його смислові категорії. Вона займається з'ясуванням глибинних смислів, які містяться у певному тексті.

До проблеми визначення поняття тексту зверталось багато вчених, зокрема І. Р. Гальперін, О. О. Селіванова, З. Я. Тураєва, Р. Харвег та ін. Проте і досі не існує чіткого загальноприйнятого визначення того, що являє собою текст.

Так, на думку І. Р. Гальперіна, «текст – це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивованій у вигляді письмового документу, літературно оброблений у відповідності з типом цього документу, твір, який складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць (понадфразових едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну настанову» [2, 18]. Але зараз все більше мовознавців схилиються до широкого розуміння тексту, вибираючи об'єктом дослідження не тільки письмові, але й усні тексти.

У працях М. Halliday та R Hasan [12] та E. Werlich [13], звертається увага на дві основні властивості, характерні для тексту – цілісність та зв'язність. Ці властивості пояснені також і у роботі російської дослідниці О. Г. Прокоф'євої.

Цілісність не співвідноситься безпосередньо з лінгвістичними категоріями й одиницями і має психолінгвістичну природу. Вона є вертикальною категорією, що зв'язує текст в єдине ціле, створює передумови для формування його як розумового утворення. Крім того, цілісність утворює внутрішню форму змісту тексту, тобто виступає засобом структурування його значеннєвої інформації.

З іншого боку, поряд з цілісністю, текст характеризується зв'язністю, що виявляється на його лінійному рівні. Зв'язність (когезія) регулюється в синтагматичному розрізі і є категорією логічного плану, яка дотримується логічних правил. Ця категорія чітко простежується в письмових чи підготовлених текстах. В усному мовленні логічна зв'язність дозволяє створити текст, оптимальний для усного сприйняття. При цьому зв'язність тексту може бути оформлена двома видами засобів: зовнішніми і внутрішніми. Зовнішні засоби когезії мають формальні показники (граматичні і лексичні засоби), однак домінують внутрішні семантичні засоби зв'язності. Внутрішній зв'язок базується на спільності предмета опису, що є тим «стрижнем», який проходить через весь текст і немов «стягує» усі його частини в єдине ціле [7, 13-14].

Невід'ємною частиною художнього тексту є його емотивність. При дослідженні емотивності як категорії художнього тексту (О. П. Воробйова, К. А. Долінін, В. А. Маслова, Т. А. Графова, Ф. Данеш, Р. Джанні) необхідно враховувати особливості текстової семантики, а також природу людських емоцій, найважливішими властивостями яких є їхня *предметність* (спрямованість на світ) і *суб'єктивність* (приналежність суб'єкту) [3, 109]. Тому при концептуальному моделюванні емотивності розглядаються референційний, інтенційний та рецептивний аспекти текстової семантики [1, 126-135], розмежування яких зумовило виділення трьох складових емотивності:

- 1) *предметності* як присутності в художньому тексті емоціогенних знань;
- 2) *залученості*, тобто втілення в тексті емоційних намірів автора;
- 3) *сугестивності* як вказівки на ймовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність.

У лінгвістиці тексту розглядають мову опису емоцій і мову вираження емоцій. На мовному рівні емоції трансформуються в емотивність, тобто емоції є психологічною категорією, а емотивність – мовною [8].

Під емотивним текстом розуміємо висловлювання, сформульоване одним чи декількома реченнями, яке «передає поряд з факультативною і емоційну інформацію (чи тільки лише її) за допомогою як мінімум одного емотивного засобу – лінгвістичного чи паралінгвістичного (кінесика, фонація), який виражає визначену емоцію, більш чи менш адекватно усвідомлювану усіма комунікантами в даній ситуації» [10, 68].

З цього випливає, що емотивність тексту, як одна із основних властивостей художнього тексту, співвідноситься із опрідметненими в ньому емоціогенними знаннями та актуалізується через емотивно навантажені текстові компоненти, які втілюють авторські емоційні інтенції й моделюють ймовірні емоції адресата, пов'язані зі сприйняттям та інтерпретацією текстової дійсності.

В. І. Шаховський виділяє мовні та немовні компоненти емотивного тексту. До перших він відносить «емотивну лексику, фразеологію, набір емотивних конструкцій, емоційні «кінеси» і «просодими» в їх лексичному значенні». А емоційна ситуація, яка включає в себе «емоційну пресупозицію, емоційні наміри, емоційні позиції комунікантів у момент спілкування та їх

спільний емоційний настрій», відноситься до немовного компоненту. «Все це знаходить формальне вираження у спеціальних засобах: просодії та кінесиці, лексиці, синтаксису та стилістиці, які виступають як сигнали емоційної інформації даного тексту» [9, 145-146].

Емотивність тексту має дві сторони: план змісту і план вираження. Емотивно зміст розподіляється за основними рівнями тексту: з одного боку, він у вигляді емотем входить до когнітивного змісту тексту, а з іншого, – складає емотивну частину прагматичних стратегій автора. У плані вираження емотивність є лінійна і представлена в тексті набором мовних і текстових маркерів емоцій, мотивованих багаторівневим емотивним змістом.

Функціонально-семантична категорія емотивності в тексті може бути представлена як комплекс диференційованих понять, що відображають її зміст і форму: емотивний фон, емотивна тональність, емотивне забарвлення (термінологія С. В. Іонової [4]). Особливості емотивного фону та емотивної тональності визначають специфіку емотивного змісту різних типів тексту і знаходять своє відображення у характері емотивного забарвлення.

Емотивність, як лінгвістичний корелят психологічної категорії емоційності, є інтегральною властивістю текстів різних типів: вона властива текстам всіх основних функціональних стилів – наукового, офіційно-ділового, публіцистичного та художнього. Емотивна специфіка текстів може бути визначена завдяки співвідношенню емотивного фону, емотивної тональності й емотивного забарвлення і регламентується функціонально-стильовими нормами.

Емотивний фон корелює із певним колом тем тексту, які пов'язані з емоційними ситуаціями і є потенційно емотивними для носіїв даної культури. Ці теми можуть бути позначені як емотеми. В якості джерела емотем можуть виступати три типи ситуацій; а) прецедентно емотивні ситуації, б) ситуації, засновані на категорії «не норми»; в) ситуації, які експлікують емоційні стани. Емотивна тональність в якості текстової категорії визначається як «вид суб'єктивної модальності у тексті, яка проявляється у вираженні емоційного ставлення до фактів мови і відноситься до психологічного рівня аналізу тексту» [4, 42].

У мові спостерігається тісний взаємозв'язок інтелектуального і емоційного, тобто вираження емотивної установки не обмежується спеціальним шаром експресивної лексики. При функціонально-прагматичному підході до дослідження емотивності необхідно враховувати, що вона пронизує всі змістовні компоненти тексту.

Питання про емотивні компоненти і емотивну структуру тексту сьогодні, звичайно, не є вирішеним, однак певні результати проведених досліджень вже можуть бути використані при здійсненні аналізу тексту, встановленні його семантичної структури.

Джерела емотивності тексту різноманітні і не усіма дослідниками розуміються однаково. З одного боку, основним джерелом емотивності тексту є емотивні мовні засоби. Способи маніфестації емотивних ситуацій в художньому тексті різноманітні: «від згорнутих (семний конкретизатор, слово) і мінімально розгорнутих (словосполучення, речення) до максимально розгорнутих (фрагмент тексту, текст)» [5, 16].

Дотримуючись комунікативного підходу до вивчення емотивності, В. А. Маслова вважає, що найважливішим джерелом емотивності тексту є його зміст. На думку дослідниці «зміст тексту є потенційно емоціогенним, тому що завжди знайдеться реципієнт, для якого він виявиться особистісно значущим. Емоціогенний зміст тексту – це, в кінцевому рахунку, емоціогенні фрагменти світу, відображені у тексті» [6, 21].

Автор і персонаж – дві основоположні категорії художнього тексту. Вони завжди займають центральне положення в художньому творі. Почуття, які автор приписує персонажу, постають у тексті як об'єктивно існуючі в дійсності, а почуття, які відчуває та виражає автор, мають суб'єктивне забарвлення. У цілісному тексті рівень персонажів і рівень авторської свідомості гармонійно переплітаються і становлять емотивну складову тексту, але, варто зазначити, що образи автора та персонажа часто протистоять один одному та не є рівноправними.

Сукупність емоцій у тексті є своєрідною динамічною множинністю, що змінюється під час розвитку сюжету. Емоції відображають внутрішній світ персонажу в різних умовах, у відносинах з іншими персонажами. Вилучення з тексту емотивної лексики та дослідження її в ізоляції від тексту може дати лише поверхнєве уявлення про набір емотивних змістів, що реалізуються в тексті в їх однотипності чи різнотипності, монотональності чи політональності.

Основна складність у роботі з емоційною складовою тексту, на наш погляд, полягає в багатомасштабному розгляді емоційності тексту. Емоції характеризують всі компоненти комунікативної ситуації, інформація про яких в «запакованому» вигляді представлена у тексті. З одного боку, емотивний текст – це один з типів тексту, який має свої змістовні та структурні особливості. У такій якості емоційність розуміється як емотивність тексту і розглядається в контексті таких його змістовних характеристик як тематична структура, модальність, тональність, оцінність. З іншого боку, емоційність – це умова реалізації тексту, так як емоційна сфера особистості людини є мотивуючою силою, направляє і регулює когнітивні процеси і сам процес відображення. Цей

факт, доведений психологами, дає можливість при виявленні змістовних одиниць і смислових доміант у тексті керуватися мотивуючою сферою свідомості особистості.

Необхідно наголосити на тому, що у сучасній лінгвістиці статус текстової емотивності є недостатньо вивченим. Тому, незважаючи на велику кількість наукових праць та розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників, її часто ототожнюють із експресивністю та оцінкою. Також, на нашу думку, складність вивчення феномену текстової емотивності в лінгвістиці обумовлює існування різноманітних підходів до нього. У рамках кожного із підходів розробляються власні концепції текстової емотивності, використовується своя термінологія і методи дослідження, що ускладнює розуміння досліджуваного явища.

Список використаних джерел

1. Воробйова О. П. Поетика хвиль в контексті емоційного резонансу (нарис з когнітивної емотіології) / О. П. Воробйова // Мова, культура й освіта в сучасному світі : Зб. наук. праць до 90-річчя проф. Романовського О. К. / Відп. ред. Стишов О. А. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 126 – 135.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : УРСС Эдиториал, 2008. – 144 с.
3. Графова Т. А. Экспериментальное исследование реализации эмотивности в речевой деятельности / Т. А. Графова, А. М. Шахнарович // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 99-114.
4. Ионова С. В. Эмотивный фон и эмотивная тональность как элементы содержания текста / С. В. Ионова // Языковая личность : вербальное поведение : Сб. науч. тр. / под ред. Красавского Н. А. – Волгоград : Изд-во «РИС», 1998. – С.38–46.
5. Комунікативні одиниці мови : Всесоюзна наукова конференція / тези доповідей /. – М. : Освіта, 2006. – 294с.
6. Маслова В. А. До побудови психолінгвістичної моделі конотації [Текст] / В. А. Маслова // Питання мовознавства. –2009. – № 1. – С. 19-22.
7. Прокофьева О. Г. Семантика интонационной выделенности в текстах спонтанной монологической речи : На примере академического и информационного стилей : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Г. Прокофьева. – М., 2000. –16 с.
8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
9. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1987. – 192 с.
10. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания : Учеб. пособие к спецкурсу / В. И. Шаховский. – Волгоград, 1983. – 326 с.
11. Шинкарук В. Д. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.96 «Українська мова» / В. Д. Шинкарук. – К., 1996. – 21 с.
12. Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – London : Longman, 1976. – 374 p.
13. Werlich E. A. Text Grammar of English / E. A. Werlich. – Heidelberg : Quelle & Meyer, 1976. – 190 p.

Summary. The article is devoted to the investigation of emotional in text. The main aspects of emotive text, its structure and peculiarities are described; the author also examines emotivity in close ties with psychology, as a linguistic correlate of psychological category of emotivity.

Key words: emotivity, text, emotive topic, emotive background, emotive mood.